

УДК [61:615.89](477.86-13-11)"19/20"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.05.1150>

СТАН ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ, ЛКУВАЛЬНА СПРАВА ТА НАРОДНА МЕДИЦИНА НА ПОКУТТІ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Тетяна ФАЙНИК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8446-4002>

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ етнології сучасності,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: t.faynyk@gmail.com

Покуття — мальовничий куточок Прикарпаття, де збереглися чимало народних традицій, зокрема і в народній медицині. Важка щоденна праця, ізоляваність внаслідок слабкої комунікації, малодоступність і дороговизна кваліфікованої медичної допомоги були причиною побутування народних способів лікування та знахарства. *Проблематика* статті передбачає огляд історичного середовища, в якому здоров'я є нормою людського існування, хвороба ж порушує цю норму, відповідно, людина протягом усього свого життя бореться з нею, внаслідок певних знань про ліки і методи лікування. Так народилася народна медицина, яка увібрала все з того часу, коли світ сприймався цілісним, зі своїм позитивом і негативом. Віра в цілющість рослин, в добре слово, певні заборони, які відображені в багатьох обрядах, замовляннях, піснях, певних ритуалах, власних практиках і життєвому досвіді є цілою системою народної лікувальної мудрості.

Актуальність дослідження полягає в дослідженні історії медицини, адже вона містить багатий матеріал з історії народу і його світогляду. *Метою* написання статі є спроба висвітлити стан лікарської практики та здоров'я людини на Покутті та місце народної медицини у ньому. *Об'єктом* дослідження є народна медицина в історичному аспекті, а *предметом* — ставлення населення до хвороб і їх лікування. Вперше зроблено спробу висвітлити, пояснити вплив соціальних, культурних, комунікативних та інших чинників на стан здоров'я населення Покуття у досліджуваний період. *Методологічну основу* дослідження складає комплексне застосування низки загальнонаукових методів, основними з яких є історичний, типологічний аналізи.

Ключові слова: народна медицина, історія медицини, лікувальні практики, етнографія, народні традиції, культура, санітарія та гігієна.

Tetiana FAINYK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8446-4002>

Doctor of Philosophy, senior researcher fellow
of the department of Modern Ethnology
of the Institute of Ethnology
The National Academy of Sciences of Ukraine,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: t.faynyk@gmail.com

HEALTH STATE OF THE POPULATION, TREATMENT AND FOLK MEDICINE ON POKUTTIA AT THE END OF THE 19TH — FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Introduction: Pokuttia is a picturesque corner of the Carpathian region, where many folk traditions have been preserved, in particular in folk medicine. Hard daily work, isolation due to weak communication, inaccessibility and high cost of qualified medical care were the reasons for the existence of folk methods of treatment and the existence of witchcraft. Belief in the magical power of words existed so deeply among the people that they wanted to use them to influence the removal of natural disasters and all kinds of diseases.

The problem of the article involves a review of the historical environment in which health is the norm of human existence, while illness violates this norm, accordingly, a person throughout his existence fights with illness, passing on certain knowledge about medicines and methods of treatment. This is how folk medicine was born, which absorbed everything from the time when the world was perceived as a whole, with its positive and negative. Belief in the healing power of plants, in a good word, certain superstitions, which are reflected in many rites, orders, songs, certain rituals, own practices and life experience, are a whole system of folk healing wisdom.

The relevance lies in the researched history of medicine, because it contains rich material from the history of the people and its worldview.

The purpose of writing the article is an attempt to highlight the state of medical practice and human health in Pokuttia and the place of folk medicine in it.

The object of research is folk medicine in a historical aspect, and *the subject* is the attitude of the population to diseases and their treatment. For the first time, an attempt was made to highlight and explain the impact of social, cultural, communicative and other factors on the state of health of the population of Pokuttia during the research period.

The methodological basis of the research is the complex application of a number of general scientific methods, the main of which are historical and typological analyses.

Keywords: folk medicine, history of medicine, medical practices, ethnography, folk traditions, culture, sanitation and hygiene.

Вступ. Покуття — мальовничий куточок Прикарпаття, де збереглося чимало народних традицій, зокрема і в народній медицині. Дослідження і вивчення народної медицини Покуття до Другої світової війни зумовлене тим, що у ній збережено, як і в побуті взагалі, багато архаїчних рис внаслідок своєрідних географічних, соціально-економічних та культурно-побутових умов. Важка щоденна праця, ізольованість внаслідок слабкої комунікації, малодоступність і дороговизна кваліфікованої медичної допомоги були причиною побутування народних способів лікування та знахарства. Віра в магичні сили слів так глибоко існувала в народі, що він хотів ними вплинути на відведення стихійних нещастя природи і всяких хвороб.

Проблематика статті передбачає огляд історичного середовища, в якому здоров'я є нормою людського існування, хвороба ж порушує цю норму, відповідно, людина протягом усього свого життя бореться з хворобою, передаючи певні знання про ліки і методи лікування. Так народилася народна медицина, яка увібрала все з того часу, коли світ сприймався цілісним, зі своїм позитивом і негативом. Віра в цілющість рослин, в добре слово, певні забобони, які відображені в багатьох обрядах, замовляннях, піснях, певних ритуалах, власних практиках і життєвому досвіді, є цілою системою народної лікувальної мудрості.

Актуальність статті полягає в дослідженні історії медицини, адже вона містить багатий матеріал з історії народу та його світогляду. *Метою* написання статті є спроба висвітлити стан лікарської практики та здоров'я людини на Покутті та місце народної медицини у ньому. *Об'єктом* дослідження є народна медицина в історичному аспекті, а *предметом* — ставлення населення до хвороб і їх лікування. Вперше зроблено спробу пояснити вплив соціальних, культурних, комунікативних та інших чинників на стан здоров'я населення Покуття у досліджуваний період.

Методологічну основу дослідження складає комплексне застосування низки загальнонаукових методів, основними з яких є історичний, типологічний аналізи.

Література, присвячена вивченню окресленої теми, є нечисленною. Як галузь народної культури українців народна медицина набуває систематичного характеру і починає предметно привертати увагу

збирачів-аматорів та істориків, етнографів, лікарів лише у середині ХІХ столітті. Як зазначав лікар Григорій Махулько-Горбачевич, «Народна медицина не є випадково зв'язані між собою забобони, а є цілою системою народної мудрості, що виросла з народу» [1, с. 119]. Саме у досліджуваний період з'являються етнографічні розвідки, в яких висвітлено народне лікування українців. Розвідки про матеріальну і духовну культуру Покуття залишили відомі етнографи Оскар Кольберг та Ксаверій Мрочко. У багатотомній праці О. Кольберг «Рокусіе...» записав численні розповіді про чаклунські дії з використанням мертвої води чи землі з могили, зубів, волосся, жаб, змії та інших, і приготовлених з них «лікувальних засобів». Також надав відомості про цілющі властивості лікарських трав та проаналізував народні уявлення про етіологію хвороб, вплив релігії на народну медицину, висвітлив роль знахарів у лікуванні [2, с. 145—174]. У 1897 р. видав окремою книгою свою працю «Снятинщина...» Ксаверій Мрочко, де є невеликий розділ народної медицини [3]. Про внесок польських дослідників у вивченні народної медицини українців подала Т. Козаченко [4], де на особливу увагу заслуговує дослідження польського лікаря, етнографа та антрополога, члена Польської академії наук Юліана Талько-Гринцевича [5]. Описуючи різні методи народного лікування, автор називав місцевість, де він побутовав, і детально паспортизував зібрані матеріали, а це є для нас дуже цінним.

З 60-х років ХХ ст. з'являються етнографічні розвідки, в яких висвітлено народне лікування українців. Праці М.А. і І.М. Носалів [6], М. Думка [7], В.І. Комендара [8], В. Кархута [9] подають ботанічні описи лікарських рослин, поширених і на теренах Покуття, та їхнє застосування у народній медицині. Ці праці цінні тому, що автори мали змогу перевірити багато народних засобів особисто, рекомендуючи їх хворим і спостерігаючи за результатами лікування. Частково питанням народної медицини Покуття цікавилася З.Є. Болтарович у своїй праці про народне лікування українців Карпат [10]. Цікавився цією темою Брусков В. [11]. Історію медицини Покуття вивчали: Воробець Я. [12], Хариток В. [13], Богайчук Я. [14] та ін.

Основна частина. Перші згадки про лікарні і лікарів на Покутті датуються ХVІІІ століттям. Власливо, це не були лікарні в сучасному вигляді, а при-

тулки при церквах, монастирях. В середині XVIII ст. граф Михайло Потоцький заклав у Городенці монастир місіонерів св. Вінцента де Толя. Послідовники цього французького святого XVII ст., якого за його опіку над хворими й убогими, було канонізовано, прибули до міста 1757 року. Тут вони організували шпиталь, що містився в будівлях колишнього замку. У цей час в Городенці вже існував шпиталь, яким опікувалися монахи-театини.

У костелі Непорочного Зачаття Діви Марії у Городенці є фреска, що зображує св. Вінцента де Толя серед хворих [15, с. 148]. Ці факти свідчать, що священнослужителі, монахи мали певні навички щодо лікування простих людей. Не завжди це було лікування словом, молитвою, а головне — увагою (поживним і теплим харчем, чистим одягом і постілью).

В Галичині на період кінець XIX — початок XX ст. один лікар припадав на 10000 населення (наприклад, в той час у Відні один лікар — на 304 осіб) [12, с. 24].

Якщо говорити про перших дипломованих лікарів на Покутті, то згадка про них датується XIX ст. Наприклад, «Лише в 1847 році в Снятині відкрито лікарню на 14 ліжок, де працював один лікар» [12, с. 25]. Снятинський повітовий «шпиталь» був першим у воєводстві державним лікувальним закладом, збудованим на кошти магістрату, міської громади [12, с. 27]. Там функціонувало і невелике інфекційне відділення, яке в народі називали «заказним», але воно не могло повністю забезпечити госпіталізацію і дорослих, і дітей [12, с. 25].

Кількість лікарів загального профілю і хірургів за 1873—1909 роки у Снятинському повіті за майже 30-річний період зростає лише з 5 до 7—8 лікарів. У Городенці 1909 року за ініціативи і спонсорства братів Теофіла і Ярослава Окуневських було збудовано новий повітовий шпиталь [15, с. 148]. Це свідчить про те, що населення, особливо сільське, в ті часи мало доволі обмежені можливості отримувати фахову медичну допомогу [12, с. 23]. Отож, медична мережа краю була невеликою, складалася із громадських лікарень та лікарень, які належали приватним особам [14, с. 6]. Бідні верстви населення через оплату медичних послуг, дорожнечу ліків, до лікарів майже не зверталися, адже послуги приватних лікарів були дуже дорогими, «як повиписує рецептів,

то щоб купити всі ці ліки, треба було продавати хоч помірок поля» [1, с. 18]. Якщо й зверталися, то вже тоді, коли усілякі народні методи не давали ефекту і на «позитивний результат лікування годі було сподіватись» [12, с. 31]. Р. Кайндль писав про гуцулів так: «не тільки гроші вирішували справу, бо гуцули часто платять своїм знахарям більше, ніж коштувало б фахове лікування. У більшості випадків вирішальне значення має недовіра до нових і віра в стародавні засоби» [16, с. 105].

Часто і військові лікарі також застосовували свої знання для лікування простого люду. Докладали чимало зусиль Адмірал Ярослав Окуневський, головний лікар і начальник Головного медичного управління військово-морських сил Австро-Угорської імперії та Ізидор Шухевич, син Тишківського пароха Осипа Шухевича, полковник австрійської армії, та багато інших лікарів-покутян, які були високоосвіченими людьми, патріотами свого краю [15, с. 150]. Пам'ятають і лікаря Івана Подюка (лікар Василя Стефаніка), як фахового, порядного і ввічливого чоловіка [17, с. 86—104]. Звичайно, на досліджуваній території працювали лікарями поляки, німці, євреї, серед них українці були одиниці та ін. [18, с. 32]. На початку 1900-х років директором повітової лікарні в Снятині був поляк Тадей Куснерчик, про якого писали, як про «лікаря з правдивою лікарською етикою, який відносився людяно до всіх. Він ставився гуманно і професійно до пацієнтів з простого люду» [18, с. 37].

Запам'яталися не тільки лікарі, але й жінки, які працювали акушерками, медсестрами, санітарками. Наприклад, Г. Миколайчук в 1930-х роках працювала у с. Задубівці. У 1900—1904 роках у повітій лікарні в Снятині сестрою милосердя працювала Марта Анна Вецка. Вона «глибокою молитовністю і вірою, любов'ю до страждущих і добродіємством заслужила велику повагу і довір'я лікарів, сестер і хворих» [19, с. 138—140]. Першою лікаркою в Галичині була Софія Окуневська (1865—1926), приятелька Ольги Кобилянської [20, с. 93].

Лікарі також займалися санітарно-гігієнічними питаннями, зокрема, санітарним вихованням населення, яке було малограмотним. У 1892 р. на території тодішнього Тлумацького повіту проживало 80900 осіб, а неписьмених було 76832, що складало 94,9% населення [14, с. 8].

Здоров'ям населення переймалися й інші фахівці (вчителі, священники, деякі урядовці, а також студенти переважно у час канікул). Багато з них брали участь у санітарних заходах під час епідемічних та інфекційних захворювань. Поряд зі своєю культурно-освітньою діяльністю, сприяли проведенню цих заходів і народні читальні, які, незважаючи на спротив тодішньої колоніальної влади, виникали в містах і селах Покуття [21, с. 76].

На оздоровлення і санітарний стан міст Покуття виділялося мало коштів. Наприклад, у м. Тисмениця у 1929 р. на українській «шпиталь» (а про села годі й говорити) виділили 780 злотих із 1867 злотих у 1928 р. [22]. Купівельна вартість злотого на той час була незначна. Наприклад, 1 американський долар дорівнював 8,87 злотого, а радянські червінці — майже 27 злотих. Тоді корець (100 кг) пшениці (в залежності від якості) коштував 33—44 злотих, жита — 33—34 злотих; кукурудзяне борошно коштувало 67—70 злотих [23].

Принагідно слід нагадати, що в 1930-х роках у Снятині діяла Каса хворих. Проте через низький загальний рівень життя більшості населення повіту сплачувати страхові внески до Каси і користуватися її послугами могла лише незначна частина громадян і членів їхніх сімей. Це могли дозволити собі, зазвичай, тільки працюючі, як тоді говорили, «на державній роботі», а також багаті селяни, родини священників.

Територія Покуття у час Першої Світової війни перебувала в дуже тяжкому суспільно-політичному і соціально-економічному та етнокультурному становищі, адже була ареною безперервних воєнних дій. За роки війни фронт 4 рази проходив її територією. Це призвело до поширення епідемій та голоду. В 1914 р. був голод, і то такий, що держава давала посильну допомогу голодуючим в містах і містечках: «...гміна опікується: дає прибуток, маленьку допомогу і документ на право — жебракувати, а пізніше у гміні вичерпалися кошти, а жебракам ніхто нічого не дає...» [24, с. 196]. По селах було трохи легше, як писали тоді у газетах, адже «селянин виживає завдяки картоплі і фруктам» [25]. З причини довгого голодування дехто вбачав і появу епідемій. Для лікування їх могли б служити «засоби, які були під рукою у кожній сільській хаті... це хліб, борошно, молоко, городина, мед тощо» [19, с. 87]. Але цьо-

го теж бракувало і щоб вижити, вживали «натину» (лобода), «черехахи» (річкові мідії) та сушили і запарювали кору липи, цвіт акації, корінь пирію, ци-корію, їли жолуді, або ж все це сушили, товкли і пекли коржі.

На західноукраїнських землях померли сотні тисяч селян, зокрема в 1831 році 167,2 тис., в 1847 році — 182,7 тис. і в 1848 році — 146,7 тис. осіб. Найстрашніший голод був у 1844—1848 рр., викликаний трирічним неврожаєм, повеннями і пам'ятним у всій Європі «картопляним помором» [13, с. 138].

З голодом пов'язане, на думку деяких дослідників, широке розповсюдження в Україні пияцтва. «Біда навчить горілку пити» — казали в народі. Правда, її підкреслюють, що часто вона була й ліком, як от: «до улюблених напоїв належить горілка, яка зрештою, при поміркованому вживанні, рятує рутенця від простуди...» [26, с. 65]. Без частування горілкою не обходилося жодне свято чи важливе сімейне дійство, підтверджувалися різні угоди. На горілці настоювали зілля, корені тощо і цю настоянку використовували у лікуванні. Отож, дозволене виготовлення і продаж горілки, а також її вживання з будь-якої нагоди і спричинили пияцтво великої кількості сільського населення.

Пияцтво, поширене в ХІХ ст., завдавало величезної шкоди сім'ям, громаді. Наприклад, в 1874 році в Тишківцях було п'ять корчм. «Горілкою хотять обігнати недостатки одежі, страви, хати, голод і холод...», з гіркотою писала львівська газета «Слово» весною 1865 року [27, с. 41—46]. Така сумна ситуація сприяла зростанню захворюваності і розповсюдженню заразних хвороб серед людей, призводила до розпаду сімей та скороченню тривалості життя. І тоді з ініціативи більш свідомої частини суспільства в окремих населених пунктах Покуття почали створювати спеціальні товариства, гуртки з проведення цілеспрямованої антиалкогольної діяльності («Товариство святої тверезості», «Відродження») [24, с. 258]. «Метою товариства тверезості було визволити український народ від впливу алкоголізму і нікотинуму, уважаючи це визволення колючою підмогою духовного, фізичного і матеріального двигнення і культурного розвою українського народу» [12, с. 237].

Одним з перших у 1874 р. урочисто і яскраво було зорганізоване таке товариство в селі Карлів (тепер

Пругів) на Снятинщині (діяло до Другої світової війни), у створенні якого активну участь взяли місцевий священник о. Андрій Воевідка, вїйт Федір Семотюк і сільський учитель Василь Макаревич [13, с. 93]. Ефект цієї кампанії, завдяки добре продуманому і реалізованому сценарію, відчули вже незабаром. Антиалкогольні заходи охопили майже все населення та сприяли поступовому перетворенню його в одне з найбагатших сіл Покуття [13, с. 138].

Помітною подією стало створення в 1908 році братств тверезості «Відродження» при кожній українській церкві Покуття. Чоловіки прилюдно присягалися в церкві перед священником і віруючими, що не будуть вживати упродовж певного часу (місяць, два, три, півроку, рік, завжди) спиртних напоїв. Наприклад, дійсними членами товариства (повітовий осередок знаходився в Отинії) в 9 кружках на 1933 рік була 301 особа [13, с. 168]. Члени «Відродження» проводили в селах різні пропагандивні акції щодо шкідливості алкоголю та тютюну для здоров'я людини (бесіди, лекції), до яких запрошували лікарів-фахівців, а також розповсюджували тематичну літературу [24, с. 258—259].

У другій половині XIX — на початку XX ст. спостерігалася низка епідемій гострих інфекційних захворювань — холери (1848, 1870, 1880, 1894), натуральної віспи (1892), внаслідок яких померло багато людей, зокрема дітей різного віку. Як кажуть старожили, «у 18-літньому віці не було майже жодної людини без знаків на обличчі від віспи» [28, с. 3]. Тільки з введенням охоронного щеплення проти віспи поширення цієї страшної пошесті обмежалося. Записи церковно-метричних книг зафіксували дуже високу смертність людей, так званого «продуктивного віку». Так, за обчисленням Краківської академії наук у 1887 р. середній вік мешканців Снятинщини становив 20—22 роки [29, с. 35].

В першій половині XX ст. набули значного поширення тиф (черевний, висипний, поворотний, паратиф), дизентерія, грип, гострі дитячі заразні захворювання (дифтерія, скарлатина, кір). Так «від дифтерії і скарлатини в окремі роки помирало 15% дітей» [14, с. 8]. Досить поширеними на Покутті були захворювання на туберкульоз («сухоти»), венеричні («поберуха») й інфекційні хвороби. Тому у місті Снятин 1925 року відкрито протитуберкульозний санаторій [12, с. 24]. Натуральна віспа, крупоз-

на пневмонія («гальпопове запалення») збирали велику кількість жертв [12, с. 25], бо медицина не володіла ще тоді антибіотиками і тільки-тільки почала вводити сульфаніламідні препарати [12, с. 25].

Не можна сказати, що та чи інша держава, (яка панувала у цей період на території Покуття) не проводила певних заходів боротьби з інфекційними захворюваннями, зокрема серед дітей. Однак, в середині першої половини XX ст. широко провадилася вакцинація лише проти натуральної віспи [12, с. 25]. Кожної весни до сіл приїжджав лікар «щоб прищепити дітям віспу». Адаже дитина до одного року мала бути щеплена, а родичі, що відмовлялися від того обов'язку, каралися законом. «Навіть у найдавших гірських закутках проведено примусове щеплення і не один з нас бачив, як бідні громадські поліцаї бігають з горба на горб, з хати до хати і кричать: Щипар, щипар приїхав!» [30, с. 111].

В народі побутувала думка, щоб «пошесна» хвороба проявлялася достатньо лагідно, або відразу захворюли всі у домі, або хвороба забирала мало жертв, потрібно їх одночасно заразити. Одні почали зводити здорових з хворими у когось в хаті, інші одягали сорочки з хворих на здорових. «Декотра мати положить навмисне здорову дитину побіч хворої, аби, мовляв, за одним заходом усі діти «перебули» кір, щоб відразу позбутись цілої біди» [11, с. 102].

Висновки. Зрозуміло, що один-два дипломовані лікарі не могли забезпечити надання лікарської допомоги навіть у «найприкришу годину». Зате з давніх-давен як у сільській місцевості, так і серед міського населення побутувала народна медицина, бо казали, що «наукова медицина — то панська вигадка». Тому не зверталися до «докторів», оскільки вважали, що все залежить від волі Божої. Майже кожна доросла людина, особливо жінка (баба) володіла певними знаннями з народної медицини. Особливо практикували певні знання щодо застосування лікарських рослин, адже вірили в цілющість трав і рослин, яка відображена в багатьох обрядах і піснях. «Відомо, що наші люди не вірують у лікарську поміч, у випадку хвороби йдуть до ворожбитів і знахарів, а коли вони не можуть допомогти, вже «смерть заглядає у вічі», то кличуть лікаря, вірячи, що він вчинить чудо. Лікуються самі домашніми ліками, які, за їх переконанням, є надійнішими» [29, с. 35]. В хатах було багато різних «мастей», настоянок, сушеного зілля.

Дослідження і вивчення нами народної медицини Покуття до Другої світової війни зумовлене тим, що у ній збережено, як і в побуті взагалі, багато архаїчних рис внаслідок своєрідних географічних, соціально-економічних та культурно-побутових умов і воно неможливе без вивчення загальної історії медицини того краю.

1. Михулько-Горбацевич Гр. Український медичний архів. *Етнографія та медицина*. Харків. 1928. Т. II. Зошит 3.
2. Kolberg O. *Pokucie: obraz etnograficzny*. Kraków, 1888. Т. 3. S. 96—178; 1887. Т. 3. S. 145—174.
3. Мрочко Кс. *Снятинщина: причинки до крайової етнографії*: в 3 част. Детройт, 1977. Част. I. 129 с.
4. Козаченко Т. Внесок польських дослідників у вивчення народної медицини українців (друга половина ХІХ — перша половина ХХ ст.) *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze studia Naukowe*. 2015. № 1. Ч. 1. S. 179—191.
5. Talko-Hryniewicz I. *Zarysy lecznictwa ludowego na Rusi Południowej*. Kraków, 1893.
6. Носаль М.А., Носаль І.М. *Лікарські рослини і способи їх застосування в народі*. Київ, 1959. 258 с.
7. Думка М. *Медицина карпатських українців. Народна творчість та етнографія*. № 5. Київ, 1968.
8. Комендар В. *Лікарські рослини Карпат*. Ужгород, 1971. 230 с.
9. Кархут В. *Ліки навколо нас*. Київ: Здоров'я, 1993. 232 с.
10. Болтарович З. *Народне лікування українців Карпат кінця ХІХ — початку ХХ століття*. Київ, 1980. 120 с.
11. Брусков В. Цілющі трави Покуття. *Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. Снятин, 2011. Ч. 18—19. С. 222—228.
12. Воробець Ярослав, Володимир Ткачук. *Шляхами пошуків здоров'я. Спогади, розповіді, довідки*. Снятин: Прут-Принт, 1997. С. 24.
13. Харитон Василь, Тимофійчук Михайло. *Снятин над Прутом*. Снятин: Прут-Принт, 2006. С. 138.
14. Богайчук Я. *На сторожі здоров'я Тлумаччини: історія медицини Тлумаччини в іменах. Об'єднання інтелігенції «Поступ»*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. 264 с.
15. Смеречанський Роман, Каглян Олександр, Миронюк Іван, Никифорок Володимир. Віків минулих твердь. *Городенківщина в старих документах і світлинах*. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2014. 199 с.
16. Кайндль Р.Ф. *Пуцули: їх життя, звичаї та народні перекази*. Перевидано з: Відень: Імператорський і королівський продавець книг Адольф Гольдер, 1894. Чернівці, 2000. С. 208.
17. Фіглевський В. Іван Подюк — лікар-гуманіст, борець за здоровий спосіб життя на Покутті. *Ямгорів. Літературно-краєзнавчий та мистецький альманах*. Городенка, 2011, Число 18—19. С. 96—104.
18. Бажанський М. Вічно житимуть... Постаті від зарання історії аж до найновіших часів. *Біографічний словник*: Детройт, 1984. 574 с.
19. Францоз Карл Еміль. Нариси про культуру Галичини, Буковини, Південної Росії та Румунії (1878). *З Відня до Чернівців. Із Австрійсько-німецької Україніки 18—19 століть*. Частина перша. Львів, 2008. 103 с.
20. Бажанський М. Творчий динамізм патріотизму моїх земляків. Від перших проявів організованих суспільних гуртків церковних братств, ремісничих цехів — аж до «Січей», «Соколів», «Просвіт», «Рідних шкіл» та бойових формацій. *Гаслова енциклопедія*. Детройт, 1983. 256 с.
21. Мохорук Д. Село моє Топорівці. *Історико-краєзнавчий та етнографічний нарис: в 6 томах*. Снятин: Прут-Принт, 2005. Том I. 140 с.
22. ДАІФО. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 511. Арк. 21—31.
23. *Діло*. 1928. 15 вересня.
24. Андрухів І., Гаврилюк С. *Тисмениця*. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2008. 491 с.
25. ДАІФО. Ф. 909. Оп. 1. Спр. 1186. Арк. 5.
26. Леопольд фон Захер-Мазох (батько). Польські революції. Спогади з Галичини 1863. *Із Австрійсько-німецької україністики 18—19 століть*. Львів, 2008. Частина перша. С. 103.
27. Купчинський Б. Тишківське «Золоте братство» тверезості. *Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. Снятин, 2011. Ч. 16—17. С. 41—46.
28. *Архів ІН НАН України*. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 797.
29. Воробець Я. Окремі відомості з історії медицини Снятинщини. Ярослав Воробець, Микола Зінковський, Микола Довжинський. *Колеги. Снятинщина медична крізь століття*. Снятин: Літопис краю; Прут-Принт, 2009. С. 34—35.
30. Озаркевич Є. «Порадник гігієнічно-лікарський. Недуги пошесні». Львів: «Просвіта», 1911. *Доктор Євген Озаркевич. Праці. Упорядник Ярослав Гнаткевич*. Львів: Каменяр, 1999. С. 111.

REFERENCES

- Myhulko-Gorbatsevich, Gr. (1928). Ukrainian medical archive. *Ethnography and medicine* (Vol. II, notebook 3). Kharkiv [in Ukrainian].
- Kolberg, O. (1887, 1888). *Pokucie: an ethnographic image* (Vol. 3, pp. 145—174; vol. 3, pp. 96—178). Krakow [in Polish].
- Mrochko, Ks. (1977). *Snyatynshchyna: reasons for regional ethnography*: in 3 parts. (Part I). Detroit [in Ukrainian].
- Kozachenko, T. (2015). Contribution of Polish researchers to the study of folk medicine of Ukrainians (second half of the 19th — first half of the 20th century). In: *Between. Polish and Ukrainian Studies*, 1 (Part 1, pp. 179—191) [in Ukrainian].

- Talko-Hryncewicz, I. (1893). *Outlines of folk medicine in Southern Ruthenia*. Krakow [in Polish].
- Nosal, M.A., & Nosal, I.M. (1959). *Medicinal plants and methods of their use among the people*. Kyiv [in Ukrainian].
- Dumka, M. (1968). *Medicine of Carpathian Ukrainians. Folk creativity and ethnography*, 5 [in Ukrainian].
- Komendar, V. (1971). *Medicinal plants of the Carpathians*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- Karhut, V. (1993). *Medicines around us*. Kyiv: Zdorov'ya [in Ukrainian].
- Boltarovich, Z. (1980). *Folk treatment of the Carpathian Ukrainians of the late 19th and early 20th centuries*. Kyiv [in Ukrainian].
- Bruskov, V. (2011). Healing herbs Pokuttia. *Yamhoriv Literary, regional and artistic almanac* (Part 18—19, pp. 222—228). Sniatyn [in Ukrainian].
- Vorobets, Yaroslav, & Tkachuk, Volodymyr. (1997). Ways of searching for health. *Memories, stories, references* (P. 24). Sniatyn: Prut-Print [in Ukrainian].
- Khariton, Vasyl, & Tymofiychuk, Mykhailo. (2006). *Sniatyn over the Prut* (P. 138). Sniatyn: Prut-Print [in Ukrainian].
- Boghaichuk, Ya. (2003). *On guard of health of Tlumachchyna: history of medicine of Tlumachchyna in names. Association of intelligentsia «Progress»*. Ivano-Frankivsk: Nova Zorya [in Ukrainian].
- Smerechansky, Roman, Kaglyan, Oleksandr, & Myronyuk, Ivan. (2014). Ages of past strongholds. *Horodenkivshchyna in old documents and photos*. Ivano-Frankivsk: Lileya NV [in Ukrainian].
- Kaindl, R.F. (2000). *Hutsuls: their life, customs and folk tales* (P. 208). Reprinted from: Vienna: Imperial and royal bookseller Adolf Golder, 1894. Chernivtsi [in Ukrainian].
- Figlevskii, V. (2011). Ivan Podyuk is a doctor-humanist, a fighter for a healthy way of life in Pokuttia. *Yamhoriv Literary, regional and artistic almanac*, 18—19, 96—104 [in Ukrainian].
- Bazhanskyi, M. (1984). They will live forever... Figures from the dawn of history to the most recent times. *Biographical dictionary*. Detroit [in Ukrainian].
- Franzos, Carl Emile. (2008). *Essays on the culture of Galicia, Bukovyna, Southern Russia and Romania (1878). From Vienna to Chernivtsi. From the Austrian-German Ukrainika of the 18th and 19th centuries* (Part 1). Lviv [in Ukrainian].
- Bazhanskyi, M. (1983). Creative dynamism of the patriotism of my compatriots. From the first manifestations of organized social circles of church brotherhoods, craft workshops — all the way to «Sichey», «Sokols», «Prosvit», «Native schools» and combat formations. *Password encyclopedia*. Detroit [in Ukrainian].
- Mohoruk, D. (2005). *My village Toporivtsi. Historical, regional and ethnographic essay*: in 6 vol. (Vol. I). Sniatyn: Prut-Print [in Ukrainian].
- DAIFO. F. 2. Op. 7. Case 511. Arc. 21—31 [in Ukrainian]. (1928, september 15). *Dilo*. Lviv [in Ukrainian].
- Andrukhov, I., & Gavrilyuk, S. (2008). *Tysmenitsa*. Ivano-Frankivsk: Lileya NV [in Ukrainian].
- DAIFO. F. 909. Op. 1. Ref. 1186. Arc. 5 [in Ukrainian].
- Sacher-Masoch, L. (father). (2008). Polish revolutions. *Memories from Galicia, 1863. From Austrian-German Ukrainian studies of the 18th and 19th centuries* (Part 1, p. 103). Lviv [in Ukrainian].
- Kupchynskyi, B. (2011). Tyshkiv «Golden Brotherhood» of sobriety. *Yamhoriv Literary, regional and artistic almanac* (Part 16—17, pp. 41—46). Sniatyn [in Ukrainian].
- Archive of the National Academy of Sciences of Ukraine*. F. 1. Op. 2. Spr. 797 [in Ukrainian].
- Vorobets, Ya. (2009). Separate information on the history of medicine in the Sniatyn Region. Yaroslav Vorobets, Mykola Zinkovskiy, Mykola Dovzhynskiy. *Colleagues Sniatynshchyna has been medical throughout the centuries. Chronicle of the region* (Pp. 34—35). Prut-Print Sniatyn [in Ukrainian].
- Ozarkevich, E. (1999). «Hygienic and medical adviser. Diseases of the world». Lviv: «Prosvita»; *Doctor Yevhen Ozarkevich* (P. 111). Lviv: Kamenyar [in Ukrainian].